

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

КЊИГА III.

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНА СРП.
КР. АКАДЕМИЈЕ: арх. НИЋИФОРА ДУЧИЋА и Д-ра. ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА.

БЕОГРАД, 1922—1923.

Реченичне конструкције без *verbum-a finitum-a*.

Треће лице једине перфекта повратних глагола најчешће се говори без помоћног глагола *је*. Н. пр.: Свога брата удари мало буздованом у леђа да *се* (место: *се је*) одмах претметнуо. Овде је првобитно била контракција као и код *ме је*, *ше је*, *је је* (н. пр.: Богме избио *ме* (је) бег чибуком; или: Ко ти је то рекао . . . преварио *ше* (је); или: Сети се оне рибице што *је* (је) из локве у воду бацио), па се квантитет већ изгубио, и ако се у неким крајевима још помало осећа. Вук је у првим својим списима оваке случајеве обележавао акцентом: *ме ше се*.

Погрешно схватање да је у оваким случајевима изостављено *је* као познато, одвело је у другу погрешку, наиме, да се партицип узима као 3. л. ј. перфекта са изостављеним *је* и онда кад нема *ме*, *ше*, *се*. Н. пр.: Био један цар па имао три сина и једну шћер, коју је у кафезу хранио и чувао као очи у глави. — Једне зимске ноћи чуо хоџа ће некаки људи зборе полако у авлији. — Дошао кадија некаким послом у село, па пред кнежевом кућом *присјро* саџаду и јастук и пуши из аргиле. Шта наопако! *изшла* твоја жена! повиче ђаво. — Кад је свануло *привео* ага свога коња, а чипчија ждријепца. — Виђех Боришу Игњатијева ће бијаше простро на слами струку па крај ватре *засјао*. — Самар у школу *дошао*, а самар и магарац *пошао*. — *Панула* мува на међеда. — Кад погледа кроз брвна у једну зграду, а то му мајка мијеси хљеб, а *пребацила* десну сису преко лијевог рамена, а лијеву преко деснога, те он остраг сиса. И тако даље, примера има много.

Међутим нити је овде изостављено *је* нити је ово перфекат већ партиципска конструкција без *verbum-a finitum-a*. Да је ово заиста тако **види** се:

1. Кад би ово било 3. л. ј. перфекта са изостављеним *је*, требало би да се то може учинити сваки пут, док међутим има на хиљаде примера где се *је* не може никако изоставити. Н. пр.: И послѣје *живио је* до своје смрти као најправији и најдушевнији Турчин. — Кад *је* свети Саво по свијету *ходио*, *водио је* са собом једнога калуђера. — Ова трећа стотина (дуката) нека стоји код мене, док се не нађе они те *је* трећу (проскурицу) *изио*. — Не знајући ко му *је*

оглав *украо*, завиче да народ чује. Итд., итд. — Помоћни глагол свих перифрастичких облика у свима лицима изоставља се само онда кад се ређају више ових у вези један с другим, и тада се само код првог облика помене. Н. пр.: Ја сам од моје младости многа зла свакоме без разлике радио: *убијао сам* људи, *крао* (сам), *ошмао* (сам) путнике, па и саме хаџије који су на ћабу ходили *одирао* (сам) . . . — Још *нијеси* браду *џусио* ни на ћабу (нијеси) *ходо*. — Бог *је разумио* наше лукавство, те нам (је) децу *џоморио* и наша (је) срца *џокосио*.

2. Овака конструкција налази се и у осталим лицима, а не само у 3. л. ј. Н. пр.: за 1. л. ј.: А жље те *сакрио!* умало те нијесам прождерао! — Ја се машим руком, а то нема главе, *заборавио* је на води. — А да како си ти, беже Џиво? — Жив, ама већ *ошарио*. — За 2. л. ј.: Како ћу ти је (сестру) дати, кад не знам шта си и откуда си, ноћас *дошао*, хоћеш одмах да је водиш, па не знам ни ће би ишао сестри у походе. — Шта, побратиме, ако Бога знаш! па то твоја жена! и ти *могао* с њом живљети! и опет *дошао* да је извадиш! — За 3. л. мн.: Старија браћа *донела* по ланац који се није могао ни један пут омотати око куће. — Ми благо делисмо калпаџима, а сад *усишли* сви мртви па свакоме једва по два новца допало.

3. Овака конструкција налази се и у одречним реченицама, а одречно *је* не изоставља се. Н. пр.: *Не могао* се миш провући кроз јаму, па свезао тиквицу за реп. — У ситно *се не десило*, а у крупно немам. — Кад тамо, а то *не био* зец него аждаја.

Има, истина, случајева да се ова партиципска конструкција може заменити перфекатском, т. ј. додати помоћни глагол. Н. пр.: *Дошао* кадија некаким послом у село, па пред кнежевом кућом *џросио* саџаду и јастук и пуши из аргиле, може се рећи и: *Дошао је* кадија итд.; и обратно, неке перфекатске конструкције могу се заменити партиципским, н. пр.: Идући тако нађе у пољу једнога човека *ђе је уџрегао* (или: *ђе уџрегао*) у ралицу два вола те оре. Али то није једно исто; између те две конструкције има осетне разлике у значењу. У партиципској се конструкцији констатује само факт извршене радње, и у толико и прошлост, али се она нарочито не истиче, док се у перфекатској конструкцији нарочито истиче прошлост, а не мисли се толико на извршеност радње.

Али има доста таквих партиципских конструкција које се никако не могу заменити перфекатским, т. ј. не може се додати *је*. Н. пр.: Кад се пробуди, а он *оџкорачио* некакву кладу па седи на њој. — Кад се горе попнем, а *то* моје просо *узрело*, па га Бог *џожњео* и

умијесио од њега хљеб, па *удробио* у вруће млијeko те једе. — Кад се вратим натраг, а то мојом несрећом *ударила* киша, па *дошло* море и све просо *појлавило* и *однијело*. — Пође кући, кад тамо, а то већ *дошла* и друга два брата. — Кад тамо, а то некаке зверке *наишле* те мекиње све *појеле*. — Кад тамо, а то жена са слугама сама у двору, а цар *ошшао* у лов. — Кад тамо, а два цара *дошла* да је (девојку) просе и *мејнули* јабуке на сто. — И тако легне у сандук, па још један пут обазре се око себе, кад али онај матори пас *дошао* од стоке и *сео* му чело главе па плаче. — Погледа, кад ли *долећео* виленик и вила, и виленик хоћаше да му вила нешто силом каже. — Потрчи к воденици, кад тамо, али хоћеш! Еро *узјахао* коња па *ошшао* без трага. — Кад ли, мој брате, прокопа (зид), али тамо, царска кћер *засјала* па јој више главе гори свијећа. — И тако се дигне и дође у царски двор, кад тамо, а то *дошао* и један Турчин да је (девојку) проси. — Кад али Ћели *дошао* змајевит коњ и *донео* му господско одело и оружје и довео уза се троје четворо чељади те раде башту, а Ћела *се обукао* у оно одело, те *пошшао* сасвим други, па *узјахао* на онога коња те се шеће по башчи. — Порани истога јутра па стане гледати по граду, а град *ошшао*, већ је мало и народа још остало. — Кумови лакомци љуто *огладњели*, па ће рећи свом другу. — Нико ни ријечи, но *оборили* очи у земљу, а *премејнуо* сваки своју мотику про рамена. — Кад дођу на једно поље, а ту голуб *прекрилио* поље. — Погледа на јабуку, а јабука већ *почела* зрети сав се двор сјаје од ње. — Види своју сестру ће сједи, а змај јој *мејнуо* главу на крило па спава. — Брко скочи на ноге, а Међедовић већ *бацио* свој буздован па бјежи преко поља. — Привуче се полагаано под црквени прозор, е да би што чуо, а у цркви побратими *поделили* све хајдучко благо и рухо и оружје, пак се најпосле око два новца *свадили* и готово *почујали*. — Кад после они огледају, је ли им тај хлеб печен, а то под црепњом прави хлеб, *нарасишао* ништа ти лепше и *дигао* црепњу над собом.

Као што се у неким горњим примерима партиципска конструкција може заменити перфекатском уз извесну промену значења, тако се у некима од ових може заменити плусквамперфекатском са истом ниансом у значењу. Н. пр.: Пође кући; кад тамо, а то већ *дошла* (или: *бежу дошла*) и друга два брата. — Кад тамо, а то жена са слугама сама у двору, а цар *ошшао* (или: *беше ошшао*) у лов. И обратно, неке плусквамперфекатске конструкције могу се заменити партиципским (с једним или два партиципа), а са ниансом

у значењу. Н. пр.: Она два коњика још су пре царевог сина *била дошла* (или: још пре царевог сина *дошла*, или: *била дошла*) у двор и приповедила цару све по реду шта су чули и видели. — Виде да су колачи од земље и да их је лисица преварила, пак одмах за њом у поћеру, али ова *бијаше* већ далеко *одмакла* (или: али ова већ далеко *одмакла*). — Они се нису умели тако мудро владати као ти, него *су се били њочели* (или: него *се били њочели*, или: него *се њочели*) на мене осецати.

Овака конструкција може бити и са повратним глаголима, и њу ваља разликовати од перфекатске или плусквамперфекатске са сажетим *се је*. Н. пр.: У двору као да је царевина, ту су слуге и слушкиње, све *се ужурбало*, а Усуд седи сам за готовом софром па вечера. — Кад али ето ти мајстора: *сјворио се* Турчин, па *завио чалму* око главе и *сјусио* хаљине до земље. — Кад она у вече дође кући, а то јој *се* мати *прејворила* у краву и стоји пред кућом. — Кад се врати кући, а то *се* онај камен *прејворио* у злато те сија као сунце. — Кад тамо, а синовац *се* *пиршумао* и *украо* вола из рала. — Кад тамо, слуга *се* *извалио* на траву наузнако па слатко спава. — Кад тамо, али *се* *зайожарило* и у пожару змија пишти. — Сутра дан у јутру *дигле се* све слуге, а новог нашег најемника нигде нема. — Кад хоџа притрчи, *збиља се* дијете *родило*. — Кад горе, али *се* море *заледило*, па не може напоље.

Да у оваким конструкцијама партицип има више адјективно него темпорално значење, види се најбоље из примера у којима се у истој конструкцији налази и пасивни партицип. Н. пр.: Кад у јутру устане, а то виноград *њосађен*, друго јутро — *цвешао*; до седам дана *било* већ грожђе зрело у њему. — Кад тамо, а то мала колебица *нејочишћена*, и у њој ватра *раширкана* и већ *се згорела*.

Овака конструкција без *verbum-a finitum-a* може бити и с обичним адјективима. Н. пр.: Кад други дан у јутру, *цар болесџан*, боли га глава. — А да како си ти, беже Џиво? — *Жив*, ама већ остарио! — Један пут изиђе на њиву да обиђе жито, а *жишо лејо*, не може лепше бити.

Напоследку, таквих реченица има и без партиципа и адјектива. Н. пр.: Шта, побратиме, ако Бога знаш! *џа шо џвоја жена!* и ти могао с њоме живети, итд. — Кад после они огледају, је ли тај хлеб печен, а *шо џод црејњом џрави хлеб* нарастао, итд. — А кад дође Исус, нађе га (Лазара), а он *већ чешири дана у гробу*. — Кад тамо, а *шо жена са слугама сама у двору*, а цар отишао у лов.

Љуб. Стојановић.